

A LÉGIERŐ REPÜLŐCSAPATAI HARCÍ ALKALMAZÁSÁNAK FEJLŐDÉSE I. RÉSZ (1914–16)

A levegő meghódításának gondolata bizonyára egyidős az emberiség történelmével. Az ember, mint gondolkodó lény, mindig vágyott arra, hogy a föld, a vizek meghódítása után a légtér leghatalmasabb, legerősebb birtokosa legyen.

A különböző népek, népcsoportok mondavilágában, regéiben minduntalan fellelhetők a repülés gondolatával foglalkozó leírások. A régészet is számtalan vonatkozó történelmi (irodalmi, művészettörténeti stb) dokumentumot tárt már fel.

A levegőnél nehezebb tárgy (pontosabban, a motoros repülőgéppel) történő repülést — évszázadokkal megelőzve — a léggömb, a léghajózás, a siklórepülés reprezentálja. Csupán példaként érdemes felidézni néhány — ezzel kapcsolatos — történelmi jelentőségű dátumot, eseményt.

1505-ben, a neves középkori tudós, Leonardo da Vinci (1452–1519) a repüléssel foglalkozó négyrészes kódexét megjelentette, amelyben repülőszervezetek építésével is foglalkozott.

A Montgolfier testvérek (Jacques és Joseph) által épített „léghajó” (34 m átmérőjű, ragasztópapírral bélelt léggömb) 1783. június 05-én Annonay város melletti nagyréten több mint 10 percig lebegett, majd 300–350 m-re emelkedve 2 km-t repült.

1783. október 19-én Rozier báró Párizs külvárosában kötött léggömbön 80 m magasságig emelkedett fel.

1794-ben a francia hadseregben kötött léggömb osztagot szerveztek az ellenséges csapatok levegőből történő felderítésére, megfigyelésére. Ezeket a Metz, Charleroy, Fleurus melletti csatákban már alkalmazták.

A léggömböket fegyverként Uchatius osztrák tüzértábornok parancsára Vence bombázására (a Vulkan megnevezésű hadgőzös fedélzetéről indítva, a széljárást figyelembe véve) alkalmazták először, 1849. nyarán (a feljegyzések arról szólnak, hogy azok veszteséget nem, de nagy riadalmat okoztak).

Schwarz Dávid (1850–1897) az 1890-es évekre több merev rendszerű léghajótervet készített. Be is mutatta a legkorszerűbbet Bécsben a hadügyminiszternek, de anyagi támogatást a megvalósításhoz nem kapott. Minden értékét eladva 1895-ben elkezdte építeni könnyűféműből a kormányozható léghajóját, amely két végén kúpos, henger alakú volt, a gondolat alumínium rudakkal rögzítette a testhez. Összesen 505 kg-os, 2 db 2x16 LE-s 2 m átmérőjű, légsavarral szerelt motor hajtotta. A 47,5 m hosszú, 13,5 m átmérőjű, rácsszerkezetű, 0,2 mm vastag alumínium la-

pokkal borított, 3605 m³ úrtartalmú léghajó a rossz minőségű hidrogénnel történő feltöltés miatt az 1896. október 09-én megszervezett próbarepülés alatt nem repült. A sikertelenség nagyon elkésérítette, az ismételt kísérletet a következő év tavaszára tervezte, de 1897. január 13-án meghalt. A kísérletre özvegye kezdeményezésére 1897. november 03-án került sor — nagy sikerrel. Landoláskor ugyan egy kissé behorpadtak a lemezek az orr részen, de azt később kijavították. Az özvegy Berlinben Ferdinánd Zeppelin grófnak (1838–1917) a terveket eladta, így az első „Zeppelin léghajó” a tervei alapján repülhetett. (Összesen 119 léghajó repült, amelyből a fel- vagy leszállás közben 32, hadicsелеkmény miatt 46 elpusztult. 11-et jóváírtak háborús károk jóvátételére az Antant hatalmak, a többit átalakították polgári légi szállításra. Leghíresebb az 1918-ban épült LZ-127 Graf Zeppelin típus — ezzel körülrepülték a Földet — volt, valamint az 1937-ben épült LZ-129 Hindenburg — ez utóbbi szerencsétlenül járt, ez után Németországban több léghajót már nem építettek.)

Otto Lilienthal (1852–1876) az elméleti kutatásainak, valamint a silórepülései tapasztalatainak eredményeként „A madár röpte, mint a repülés művészetének alapja” c. könyvét 1889-ben kiadta. Haláláig több mint 2000 alkalommal repült a maga által épített siklórepülőgéppel. Motoros repülőgépeinek terve (mivel repülőkatasztrófát szenvedett) már nem valósulhatott meg.

1901 nyarán Németországban léghajós zászlóaljzat szerveztek.

Az említett példák jól érzékeltetik a levegő meghódításának korai szándékát, amely azonban attól a pillanattól kezdve, hogy két testvér, Wilbur Wright (1867–1912) és Orville Wright (1871–1948) által megépített „motoros repülőgép” 4–5 másodperces repüléssel, 30 m-re „elszakadt” a földtől (a pilóta Wilbur volt, az időpont 1903. szeptember 14-e), a fejlődés üteme nagyságrendekkel felgyorsult. A továbbiakban a teljesség igénye nélkül célszerű felidézni további néhány jelentős eseményt.

1903. december 17-én Orville Wright 12 másodpercig repült motoros repülőgéppel (az Észak-Karolinai Kitty Hawk-ban).

1904. szeptember 26-án Wilbur Wright 18 perc és 19 másodperc alatt 19 km-t tett meg, testvére október 4-én már 33 percig repült (38 km-t).

A francia gyáriparosok és a hadsereg vezetői által kitűzött díjat 1908. január 11-én Henry Farman nyerte el – egy kilométeres zárt körrepülést teljesített.

A francia Blériot 1909. július 25-én (37 perc alatt) először repülte át repülőgéppel a La Manche-csatornát. Még ez év augusztusában a franciaországi Reims-ben megtartott repülőhéten Henry Farman a repülés távolság és időtartam rekordját állította fel (a 180 km-t 3 óra 4 perc alatt teljesítette).

1908. nyarán Svachulay Sándor, 1909. novemberében Adorján János (1882–1964), 1910-ben Asbóth Oszkár (1891–1960) megépíti az első repülőgépét. Adorján a 25 LE-s Libelle nevű repülőgéppel 1910. január hónapban repül először Rákosmezőn.

Az első „looping-ot (bukfencet)” Pjotr Nyikolajevics (1887–1914) mutatta be gépével 1912. szeptember 9-én, amelyet szeptember 21-én a francia Pégoud megismételt, „megtoldva” azt az orsó manőverrel.

Max Immelman német katonai pilóta a róla elnevezett manővert, az „Immelman harcfordulót” (emelkedésből végrehajtott leborítást) 1915-ben mutatta be, amelyet a légi harcokban rögtön alkalmazott is.

Az említett „önkéntesen kiragadott példák” jól érzékeltetik, hogy a repülésben elért sikerek az európai és tengeren túli országok többségét arra ösztönözték, hogy az „új iparág” indításának feltételeit rövid idő alatt megteremtsék. A repülőgépek katonai alkalmazására már a tripoliszi háborúban (1911-ben az olaszok kb. 30 repülőgépet vetettek be felderítésre és futár feladatokra), majd 1912-ben a „kis balkáni” háborúban (kb. 35-35 repülőgépet felderítésre és bombázásra alkalmaztak a „küzdő felek”) sor került — igaz, különösebb eredményesség nélkül. Ennek oka elsősorban az volt, hogy a repülőtechnika fejlesztése ez időben számos más technikai eszközhöz hasonlóan igen lassú volt — viszont tény, hogy a tízes évek közepétől egyre jobb teljesítményű repülőgépek kerültek a hadseregek birtokába. Jelentős eredményeket értek el a repülés elméletének a kutatásában, azonban a csekély anyagi ráfordítások miatt jó néhány elméleti tétel, fejlesztési terv illetve újítás a gyakorlati kipróbálás helyett papíron maradt.

Miután tehát megjelentek a különböző országok hadseregeiben a repülőgépek, megkezdődött a repülőalegységek, a különböző „nagyságrendű” repülőkötelékek felállítása. Az első világháborút közvetlenül megelőzően már szinte valamennyi európai ország alkalmazott repülőgépeket katonai feladatok megoldására. A háborúra való felkészülést rendszerint azzal a repülőgép típussal kezdték meg, amelyet a kialakulóban lévő repülőgépipar képes volt az adott országban nagyobb mennyiségben előállítani.

Kezdetben a fegyvertelen katonai repülőgépeket — a honi területek felett — harcászati feladatok megoldására alkalmazták. Figyelték a saját szárazföldi csapatok mozgását, az állások kiépítését — a különböző területeket és objektumokat az álcázások megítélése miatt lefényképezték. Azért, hogy a szárazföldi csapatok élőerejében (a haditengerészeti kikötőkben, hajókban...) képesek legyenek veszteségeket okozni, a repülőgépekből (kísérletképpen a gyakorlatokon, majd valós harcfeladattal...) vastüskéket, majd kézigránátokat, később kisméretű (2, 3, 5, 7 kg-os) bombákat dobáltak ki. A jelentéktelen eredmények mellett már a „kezdet-kezdetén” a lélektani hatás a legfelsőbb katonai vezetők részére meggyőző erejű volt. Ez arra ösztönözte őket, hogy a repülőgépeket (a léggömbök és hadi léghajók mellett) a lehető legszélesebb területen felhasználják, a pusztítás szolgálatába állítsák, a pusztító képességüket (a repülőgépgyártást) rohamos mértékben fokozzák.

Az első világháború a kísérletezésnek, a repülőgépek gyakorlati kipróbálásának korlátlan lehetőséget nyújtott. Míg a háború kezdetén közel azonos fel-

adatokat adtak a pilótáknak (pl. egyszer tábori posta és futárszolgálat vagy a felvonulási útvonalak megfigyelése, máskor tüzérségi tűz helyesbítése vagy harcterület felderítése), később („a megnövekedett igények” hatására) a harcfelelő adatoknak megfelelő repülőgéptípusokat kezdtek gyártani. Kialakultak a repülőfegyveremek; a tábori posta és futárszolgálat, a megfigyelői tevékenység mellett megjelentek a vadász-, a felderítő, a bombázó, a csatarepülő feladatokat ellátni hivatott géptípusok, s megfelelő szervezeti kereteket hoztak létre, olyanokat, amelyek a feladatok szervezésének és végrehajtásának a legjobban megfeleltek. A repülőket rajokba, osztagokba, századokba, ezredkebe kezdték szervezni. (A légvédelem kissé lemaradva szerveződött a „levegőből jövő veszély” elhárítására, így a repülők viszonylag hosszú ideig korlátlanul és zavartalanul tevékenykedhettek.)

Az első világháború második évétől szinte minden hadviselő ország hadseregében szervezeti változásokat hajtottak végre — elsősorban az elszenvedett veszteségek, s a harci tapasztalatokból levont következtetések hatására. A repülőegységek, -egységek azonban megosztva továbbra is a szárazföldi hadseregparancsnokok alárendeltségében hajtották végre a légi tevékenységeket.

Az első világháborút követően a katonai repülőgépek és azok fegyverzetének fejlesztése rövid időre megtorpant. Sőt, a vesztes hatalmak légierőit (repülőcsapatait) felszámolták, részükre a harci repülőgépek gyártását megtiltották. A német légierő 1919. január 21-én hivatalosan megszűnt létezni. Sok ezer repülőgépet és repülőgépmotort semmisítettek meg nemcsak Németországban, de Ausztriában és Magyarországon is.

Az első világháború utáni évek a repülőharcászat (a légi háborúk) elméleti alapjainak a kidolgozásával, a repüléselmélet és a polgári repülés rohamos, a katonai repülés átlagos szintű fejlesztésével és fejlődésével, a kísérletezések sorozataival, a katonai repülőgépek és fegyverzetük minőségi fejlesztésével telt el a harmincas évek közepéig. Majd ismét a háborúra történő felkészülés következett.

A második világháborúban — eltekintve most attól, hogy az több mint 10 millió ember halálát, sérülését, szenvedését, az anyagi javak mérhetetlen pusztulását, öszszességében iszonyatos világégést idézett elő — a légierők harci alkalmazása fokozottan, egyre céltudatosabb és hatásosabb jelleggel került előtérbe. Bebizonyosodott, hogy légitámogatás nélkül bármely támadó, vagy védelmi hadművelet kimenetele kétséges, gyakran „eleve kudarcra ítéltetett”. Az is nyilvánvalóvá vált, hogy légifőlény nélkül csak ideiglenesen lehet sikert elérni — a hadműveletekben a siker előfeltétele a levegő megbízható uralma. „Vallották”, hogy a légierőnek ez időtől kezdve más haderőnemekhez hasonlóan egyenlő „partnerként” kell szerepelnie bármely nagyságrendű fegyveres küzdelemben. Sőt...

Azzal, hogy a légierő az atombomba (a tömegpusztító fegyverek) „birtokosa lett”, képessé vált a világ bármely pontján fenyegetésre, veszélyeztetésre, pusztító

légi csapások mérésére igen rövid idő alatt, kimondták, hogy elsődlegességet kell élveznie a kutatásokban, a fejlesztésekben, a pénzügyi ráfordításokban, a korszerűsítésekben — a béke megőrzése, fenntartása érdekében tett erőfeszítésekben.

Néhányan feldolgozták már a légierő ill. fegyvernemei fejlődésével kapcsolatos időszakok némelyikét. A jelenlegi tanulmány viszont kísérlet arra, hogy elemezze a harci alkalmazás történéseit a kezdetektől, de meg is tartsa a szerző részéről azt a szabadságfokot, amely szerint a témakörben elért kutatási eredmények korlátokat is tartalmazva, de közreadhatók.

A tanulmány nem rögzíti a végleges állapotot, nem tartalmaz fellebbezhetetlen következtetéseket, nem tekinthető egy korszakot, vagy rögzített ismerethalmazt lezáró munkának. Viszont alapként a témakör kutatását felvállalók részére, elősegítheti az ismeretanyag mélyebb elemzését és megismerését, továbbá segítséget is nyújthat az ismeret, a tudás elmélyítéséhez

A KATONAI REPÜLÉS FEJLŐDÉSE, A PUSZTÍTÁS SZOLGÁLATÁBA ÁLLÍTÁSA

A XIX. században a napóleoni hódítások felszámolása után új társadalmi rend az európai erőviszonyokat jelentősen átrendezte. A kapitalizmus gyors térhódítása, az egész világon, az eltérő fejlettségű országok gazdasági életére különbözőképpen hatott, s annak eredménye az lett, hogy a kiemelkedő fejlettséggel és iparosodással rendelkezők az erőeltolódások függvényében követelték a világ ismételt újrafelosztását. A XX. század elejére már jól követhető gazdasági-hatalmi központok kezdtek kialakulni, amelyek különböző katonai szövetségek megkötésében, felfokozott fegyverkezésekben realizálódtak.

Közép-Európában a legfejlettebb gazdasággal Németország, a Távol-Keleten Japán, az amerikai földrészen az Egyesült Államok rendelkezett. Hihetetlen mennyiségű nyersanyagra, felleveőpiacra, áruk elhelyezésére, területekre lett volna szükségük, de a kialakult világrenden a hatalmas gyarmatbirodalmakkal rendelkező Nagy-Britannia, Franciaország, részben Spanyolország, Portugália és Hollandia örködött.

Németország és a szintén rohamosan fejlődő Osztrák-Magyar Monarchia között már 1879-ben katonai szövetség jött létre, amelyhez 1882-ben Olaszország, 1883-ban Románia is csatlakozott. A későbbiekben a szerződéseket időnként felmondták vagy megerősítették, míg mások gazdasági (ritkán kulturális) téren igyekeztek a szövetséges országokhoz kötődni. Franciaország sem akart lemaradni, sőt az egyre erősödő „Központi hatalmak” politikai és gazdasági elszigetelését az Oroszországgal 1893-ban megkötött szerződéssel kívánta ellensúlyoz-

ni, amelyet a Nagy-Britanniával 1904-ben aláírt szerződés megerősített (az angol–orosz egyezményt 1907-ben írták alá).

A századfordulóra tehát két hatalmi erőközpont (Központi-hatalmak szövetsége; Antant-hatalmak szövetsége) keletkezett Európában, s szinte valamennyi ország „érezte, tudta, látta”, hogy a megoldatlan (a felgyülemlett) gazdasági (területi) feszültségeket csak fegyverrel lehet megoldani. Az említettek miatt a hadiipar megerősödött s egyre több, újabbnál-újabb fegyverekkel látta el a hadseregeket. A fegyverkezés felgyorsulása tendenciává vált az európai államokban. Folyamatosan növelték a haderők létszámát, korszerűsítették a fegyverzetet, növelték a mobilitást. Az első világháború kezdetére a Központi-hatalmak (Németország, Osztrák-Magyar Monarchia, Olaszország) hadseregeinek a békelétszáma az 1 250 000–1 300 000 főt, az Antant-hatalmaké (Franciaország, Nagy-Britannia, Oroszország) a 2 700 000–2 800 000 főt elérte. A fegyvernemek közül a maga 65–70%-os részarányával a gyalogság képezte a fő (az alapvető) fegyvernemet, a „maradék” részarányon más fegyvernemek és szakcsapatok „osztottak” (lovasság, tüzérség, műszaki, híradó-, vegyi-, hadtápcsapatok). Néhány új haditechnikai eszközt is rendszeresítettek (pl. kézigránátot, aknavetőt, repülőgépet...), azonban a tömeggyártást majd csak a háborús szükségletek kielégítése kényszeríti ki.

Az I. világháború közeledtével a különböző államok egyre nagyobb figyelmet szenteltek az új iparágaknak, a repülőgépiparnak, annak ellenére, hogy a repülőgépeket ebben az időben még kisebb üzemekben, kézi szerszámokkal, csupán néhány darabos sorozatban gyártották. A katonai alkalmazás (fejlesztés üteme) alapvetően akkor kezdődött (változott meg), amikor a repülőgépeket futár feladatokra, légi szállításokra kezdték alkalmazni (pl. a francia hadseregben 1910-től), a repülőgépekre fényképezőgépeket, pusztító eszközöket kezdtek szerelni, hogy a potenciális ellenfél (az ellenséges szárazföldi csapatok) felvonulását, harcrendi elemeit felderítsék, megfigyeljék, az országhatárokon (a frontvonalakon) átrepülő léghajókat, repülőgépeket repüléseikben gátolják ill. elpusztítsák.

A konkrét történelmi eseményeket vizsgálva megállapítható, hogy 1912-re a léghajók bevetései mellett egyre gyakrabban alkalmazni kezdték a különböző országok hadseregeiben a felderítő, a futár- és a postai szolgálatokra rendszeresített repülőgépeket, de ezekre a feladatokra gyakran még csupán egy vagy két repülőgéptípus szolgált. A hadseregekben megfelelő szervezeti kereteket hoztak létre, általánossá kezdett válni a repülőgéppár és a repülőraj (főleg 1913-tól) szervezet. A határtérségben vagy az ellenség területe feletti repülésekre kiküldött repülőgépeken „egyre határozottabb jelleggel” megjelentek és kezdtek elterjedni a tüzérfegyverek is.

A repülőgépek és azok fegyverzetének fejlődését jól mutatja a gyártási mennyiség és a különböző repülőszervezetek számára meghatározott „különleges” feladatok

bővülése. 1914. nyarán a németeknek még csak 200–250 repülőgépe volt bevethető, a francia–angol repülőgépek mennyisége sem haladta meg a 160–180 darabot. 1915. októberében a Franciaországba küldött angol „légiflotta” is csak 37 repülőgépből állt. Mivel ezek még eléggé „kezdetleges” repülőgépek voltak, azokat elsősorban a harcterület megfigyelésére, futár feladatokra, posta szolgálatokra (küldemények továbbítására) és gyakran felderítésre használták.

ELMÉLETEK ÉS HADITERVEK AZ I. VILÁGHÁBORÚ ELŐESTÉJÉN

Az elméletek

A XVIII. század végén, a XIX. század elején, Európában az osztrák, az olasz, a porosz, a francia, az orosz seregek által vívott csatákról, a napóleoni háborúkról számos kiemelkedő képességű katona elmélkedett, s írta meg a gazdag tapasztalatait, meglátásait. A kor kiváló hadtudósai közé sorolható (a teljesség igénye nélkül) Bülow (1757–1806), Clausewitz (1780–1831), Antoine Henri Jomini (1779–1869).

Bülow (Poroszországban) a jól megszervezett csatáknak és a nagy raktárak képzésének volt a híve valamint a reformok gyors bevezetésének. Jomini (Napoleon vezérkari főnöke) pedig a napóleoni háborúk (hadjáratok) tapasztalataiból azt a következtetést vonta le, hogy egy háborúban meghatározó lehet a döntő csata, amelynek lényege a főerők döntő helyen és időben történő egyidejű alkalmazása. Ehhez viszont erős tartalékokra van szükség — nagy raktárakat kell képezni az ellenség akaratának megtörésére, seregeinek gyors megsemmisítésére, területeinek részenkénti birtokbavételére. A „döntő csatát” Clausewitz — Jominihez hasonlóan — úgy fogta fel, mint a háború csúcspontját, amelyhez az ütközetek sorozatos megvívásával, fokozatosan lehet eljutni. Úgy gondolta, az ellenség fegyveres erőinek elpusztítása, szétverése fokozatosan történhet s vele fokozatosan halad az országa területrészeinek az elfoglalása is. Ezért kiemelten foglalkozott az ütközetek, a harcok megvívásával.

Stratégiai és doktrinális koncepciójának kifejtését Carl von Clausewitz „A háborúról” című nyolckötetes munkájában tette meg. Kísérletet tett arra, hogy — politikai, nemzeti hovatartozástól függetlenül — elemezze a háború természetét, a politikának a háborúval való kapcsolatát és általános érvényű következtetéseket vonjon le a jövő számára. Kutatta (Bülow és Jomini is...) a fegyveres küzdelem törvényszerűségeit, lefolyását, módjait, a „harci kis veszteségekkel” történő megvívásának módszereit...

A háború természetével kapcsolatban a következőket állapította meg:

1. a háború az erőszak alkalmazása azért, hogy ellenfelünket saját akaratunk teljesítésére kényszerítsük;
2. a háború a végletekre történő erőszak alkalmazása;
3. a háború célja nem az ellenség lefegyverzése, vagy „leverése”, hanem az ellenség védtelenné tétele;
4. a háborút jellemzi a végletekig folytatott erőfeszítés, amelyet meghatároz a rendelkezésre álló eszközök és az akaraterő nagysága. Elsősorban az ellenség csoportjai között, a „katonák moráljában” felismert rést kell kihasználni a hadjárat megnyerésére. Politikai és katonai téren történő demoralizálással az ellenséges sereg könnyen „megverhető”, sőt, esetenként csaták nélkül is kapitulációra kényszeríthető;
5. a háború kimenetele gyakran kiszámíthatatlan, mivel abban a véletlennek, a szerencsétlenségnek és a szerencsének is tág tere van;
6. a háború nem egyéb, mint a politika folytatás más eszközökkel. Ez pedig abból ered, hogy a politikai érdek a cél, a háború viszont eszköz annak a szolgálatában. Az eszközök megnyilvánulási formái pedig a következők: invázió (a haderővel) az ellenséges terület birtokbavételére és megtartására; a minél nagyobb károkozás; harccal az ellenség kifárasztása (ütközetben, amely az ellenség harcképességének megsemmisítésére irányul).

A klasszikusok közül Clausewitz kiemelkedő érdeme (bizonyára ezért válhatott a leghíresebbé), hogy reális következtetéseket fogalmazott meg a politika és a háború kapcsolatrendszeréről, a háború tartalmáról, a fegyveres küzdelem tartalmáról és lefolyásáról, befolyásoló tényezőiről — az adott korban. Számos következtetése azonban még napjainkban is igaz. Vallotta, hogy a fegyveres küzdelem megvívása kölcsönhatásban van a haditechnikai eszközök fejlettségével (egyéb más tényezők mellett), ezért a vezetésnek (a hadvezetésnek) sablonokat nem lehet felhasználni a harcban, mert a harc természete változó, olykor kiszámíthatatlan — a technika gyors fejlődése gyakran visszaüthet „a még oly kiváló hadvezérre is”, aki a fegyvereit jól vagy rosszul alkalmazza.

Bár az említett elméletek szinte „általánosan” hatottak a kor hadtudósaira, a realitás azokat — mint tudjuk — később olykor jelentősen megcáfolta.

Az I. világháború közeledtével a kor katonai teoretikusai a korábbi évek, évtizedek fegyveres konfliktusaiból azt a következtetés is levonták, hogy a jövő háborúját tömeghadseregek fogják megvívni. A győzelmet az a fél éri el, amelyik jobban felkészül a háborúra, amelyik fél rövid idő alatt képes az ellenség főerőinek átkarolására és megsemmisítésére. Nem tartották kizártnak a szemből történő nagy erejű támadás végrehajtását akkor sem, ha az a főerőkkel, a „döntő csata” érdekében történik.

Néhányan (elsősorban a tengeri világhatalmak „katonai képviselői”) a tengeri erőt tartották meghatározónak a világhatalom megszerzése érdekében. Ennek az

elméletnek a „követői” elsősorban az angolok voltak, lényegében ezt a teóriát támogatták az amerikaiak is. Az angol stratégia azt feltételezte, hogy az angol birodalom európai szövetségesei szárazföldi hadműveleteket vívnak, ők csak az „utolsó csata” idején kapcsolódnak a küzdelembe, s a tengeri erő támogatásával eldöntik a háború „sorsát”. Ehhez természetesen jól kiépített kikötőkre, haditengerészeti bázisokra s korszerű tengeri erőkre van szükség. Az elmélet legjelentősebb képviselője Philip Colomb tengernagy (1831–1899) volt; kiemelten hangsúlyozta a tengeri csaták szükségzerű és pontos végrehajtását, az ellenfél hajóhadának teljes megsemmisítését. Ezt az elméletet támogatta Alfred Tayer Mahan amerikai ellentengernagy (1840–1914), kiemelve, hogy a szárazföldi erővel szemben (mivel annak ereje „csak” az emberek-katonák számától és fegyvereik mennyiségétől függ) a tengeri erő elsődlegességet élvez. Ugyanis az erős tengeri flotta és a támaszpontrendszer bár költséges, az megbízható alapja a „világ felügyeletének”.

A döntő csata elméletének egyik legjelentősebb képviselője és követője a német Alfred von Schlieffen vezérezredes (1844–1913), akire Helmuth von Moltke tábornagy (1800–1891) volt nagy hatással.

Moltke azért is válhatott általánosan elismert sikeres tábornokká (Clausewitz volt az eszményképe), mert a különböző parancsnoki beosztásaiban következetesen ragaszkodott a saját elméletének gyakorlati megvalósításához. Határozott magatartásával és céltudatosságával, a csapatai nagy mozgékonyásával sorra aratta a győzelmeket az ellenség felett (pl. 1866. július 3-án a Königrätz–Satowai ütközetben az osztrákok felett; 1870. szeptember 2-án Sedannál, október 28-án Metznel a francia seregek felett). A háborút (Clausewitz-től eltérően) örök jelenségként fogta fel, felismerte, hogy a tömeghadsereget nem lehet egy pontra csoportosítani, mert annak „széles és nagy” térre van szüksége. Ezért bár hitt a „döntő csata” elméletében — a háború elhúzódó lesz — mondta. Kidolgozta az ellenség arcvonala és szárnya elleni többlépcsős, összpontosított támadást, valamint a „katlancsata” (a bekerítés) elméletét. Álláspontja szerint a stratégiai célkitűzéseket a „nagy vezérkarnak”, a csapatvezetést a „kis vezérkarnak” kell végrehajtani.

Schlieffen az elméleteit következetesen továbbfejlesztette, s már 1905-ben kidolgozta és a stratégiai tervekben le is fektette Franciaország (mint örök ellenség) lerohanásának tervét. A háború megvívásának tervét az I. világháború elején az ifjú Helmuth J. Ludwig von Moltke vezérezredes (1848–1916) módosítva kissé ugyan, de végrehajtotta (megerősítette a Ny-i támadó csoportosítás bal szárnyát a Benelux államokba betört jobb szárny rovására).

Schlieffen koncepciója az volt, hogy a háborúnak nem szabad elhúzódó jellegré válnia, helyette a gyors győzelem kell. El kell kerülni az arcból mért csapást és a kétfrontos harcot, mert az óriási veszteségekkel jár. Az anyagi-technikai utánpótlás biztosítása, a kiképzés, a felkészítés, a készletezések, az előrevonások és

lassú szétbontakozások, ütközetbevetések nem teszik lehetővé az ellenség meglepésének (a stratégiai meglepetésnek) a kihasználását, a gyors győzelem kivívását. Az említettek miatt a háború elhúzódó jellegűvé válhat (mindenképpen, ha a harc több fronton zajlik), amely Németországnak — a fejletlensége, ugyanakkor a dinamizmusa miatt — nem kedvez. Helyette már békeidőben a főerők előrevonására, háborúban az átkarolásra, a szárnyakon vezetett bekerítő hadmozdulatokra van szükség — az ilyen támadás vezet gyors sikerre, ezzel az ellenség „döntő csatára” kényszeríthető, amelyben a bekerített ellenségre az „összetartó irányba mért csapások” az ellenség teljes megsemmisüléséhez vezetnek majd.

Az elmélet azért is kapott nagy támogatást, mert Németország uralkodó körei a feltételezhető ellenfeleiket (elsősorban Franciaországot és Oroszországot) értékelve megállapították, hogy azok ugyan erősebbek, nagyobb a gazdaságuk teljesítő-képessége, nagyobb és arányosabb stratégiai tartalékokkal rendelkeznek, de a jövő háborújának megvívására a felkészültségük még gyenge, különböző szintű.

Az elméleteket — mint említve volt — Helmuth J. Ludwig von Moltke tábornok, valamint Ludendorff tábornok (1865–1937) fejlesztette ismét tovább azzal, hogy a győzelem feltételét (Moltke szerint a vezérkar politika mentessége, a „tisza gondolkodó ész” alapján) a gyors, mindent elsöprő támadás sikerében (Ludendorff szerint) látták, amíg a másik fronton az ellenség kis erővel feltartóztatásra kerül. Jelentősen hozzájárultak tehát a „gyors háború” levezetésének kidolgozásához. Ludendorff lerakta a „totális háború” elméleti alapjait, amelyet a két világháború között a „totalitárius” (totális 9 elmélet fejlesztésével a fasizmus szolgálatába állított. Feltűnő, hogy a „repülők levegőből történő adatok szerzésének”, az ellenség levegőből történő pusztításának az első, rendíthetetlen híve Ő volt. Bizonyára a politika által követelt „lépéskényszer”, továbbá a személyes tévedései (mint később látható lesz) is hozzájárultak ahhoz, hogy a munkássága és a tettei a különböző szakirodalmakban és a valóságban többnyire „negatív színezetet” kapjanak...

A francia Ferdinand Foch marsallnak (1851–1929) a jövő háborújáról az volt a véleménye, hogy az rövid lefolyású lesz, de óriási emberi és anyagi „ráfordításokkal” (erőforrások felhasználásával) jár majd. Nézete szerint a háború kimenetele bizonytalanságot hordoz, ezért a felkészítésnek, a harcnak, a harcbiztosításnak és az erkölcsi tényezőknek van igazán jelentősége. A mozgás szabadságának biztosítása, a gyors manőverek végrehajtása, a támadó harc fegyelmezett és aktív végrehajtása, a döntő ütközetben az „ellenség megverése” erőfölénnyel és megtévesztéssel (clauswitz-i elméletet rendíthetetlenül követte) az alkalmazási elvei közé tartozott. A védelemről azt állította, hogy annak folytatása egyenlő lehet a vereséggel, de gyakran van rá szükség a támadásra történő felkészülésben vagy az ellenség „elvéreztetésében”. A légi erőt csak felderítésre, valamint kiegészítő fegyvernemként, a harc levegőből történő támogatására tartot-

ta szükségesnek. Amikor viszont az Antanthatalmak hadseregeinek főparancsnokává kinevezték, a repülőcsapatok rohamos fejlesztésének, a repülőgépipar támogatásának az elkötelezett, rendíthetetlen híve lett.

Az orosz katonai doktrína az I. világháború kezdetére nem volt teljesen kidolgozott, jelentősen eltérő nézetek uralkodtak a háborúról. De valamennyi irányzat megegyezett abban, hogy az arcból mért csapás döntő lehet, de ha az nem is hoz sikert, a megkerülésre kell törekedni vagy a halogató harcra, az ellenség kifárasztására. Az említettekben a főszerep a lovas hadseregekre hárul. Az említett elmélet jelentős képviselője volt Nyikolaj Nyikolajevics orosz tábornok (1856–1929), főherceg, aki 1895–1905 között a lovasság főfelügyelője lett, 1905-től 1914-ig pedig a gárdacsapatok parancsnoka. Az I. világháború kitörésekor kinevezték az orosz erők főparancsnokává; de II. Miklós cár (1868–1918) 1915. nyarán leváltotta s a Kaukázusi Front főparancsnokává nevezte ki. Jelentős érdeme, hogy gyors manőverezéssel, a lovascsapatok és a gyalogság pontos együttműködésének megszervezésével (a harcokban) a törököktől visszafoglalta Örményországot. (A tábornok a szocialista forradalom győzelme után, 1919-ben Olaszországba, majd Franciaországba emigrált.)

M. Vasziljevics Frunze (1885–1925) korai munkássága — elsősorban a háború totális jellegéről, elhúzódó lehetőségeiről, a manőverezés jelentőségéről... — bár érezte már hatását az I. világháború előtt is, azt lényegében figyelmen kívül hagyták. A különböző, eltérő katonai elméletek Oroszországban nem képeztek egységes egészet, nem alakult ki a háborúra, a hadműveletekre vonatkozóan viszonylag közös álláspont, sem a cár, sem a tábornokai között.

Az osztrák–magyar stratégiák, doktrinális tételek a németekére hasonlítottak. Bizonyára ez is volt az alapja a „több arcvonalas” háborúra való felkészülésnek azzal a „megkötéssel”, hogy először egy arcvonalon szükséges a gyors győzelmet kivívni. Úgy értékelték, hogy a hadigazdaság a hosszabb háború elviselésére, „kiszolgálására” nincs felkészülve. Több osztrák és magyar katonai parancsnok hallatta ennek ellenkezőjéről a hangját, de azok lényegében a clausewitzi és a moltkei elméletek visszatükröződései voltak.

A haditervek

A háború kirobbanása és megvívásának levezetése 1914-re a különböző szövetségek tagállamai katonai vezetőinek központi témájává vált. Számtalan változatban készítettek katonai terveket, sőt, néhány esetben azok — a háborús hipnózis hatására — újságokban, lapokban történő megszéllőztetése 1914 nyarára már „divattá vált”.

A német haditerv a Benelux államok lerohanásával, a francia hadsereg főerői megsemmisítésével (5 német hadsereg csoportosításával) számolt, miközben

Oroszországot kisebb erőkkel (egy német hadsereggel) feltartóztatják, Elzász-Lotaringiát a francia támadástól két hadsereg védelmi harcával oltalmazzák). A tervet a francia–német határon kiépített és megerősített védelmi vonalak északról történő megkerülésével (Belgiumon keresztül), Párizs nyugatról történő bekerítésével, majd a „maradék” két francia hadsereg keletről és nyugatról történő katlanba zárásával (felmorzsolásával) tervezték végrehajtani. Ezt követően a német főerők keletre (az orosz frontra) történő átcsoportosítása „következett”, majd a Monarchia csapataival „döntő csatában” a cár hadseregének teljes szétzúzása, területek birtokba vétele.

A franciák haditervében Elzász–Lotaringia visszafoglalása volt a fő célkitűzés. Ennek érdekében a francia–belga határon (Franciaország északi részén) egy hadsereget csoportosítottak támadó feladattal (a németek jobb szárnyának lekötésére, együttműködésben a brit expedíciós csoportosítással...); a területek elfoglalására a jobb szárnyon két hadsereget, középen — a német hadmozdulatoktól függően támadó, vagy védelmi feladattal — egy hadsereget diszlokáltatták, azok mögött egy hadsereg erőnövelésre és tartalékként állt teljes készenlétben.

Nagy-Britannia — a franciák szövetségeseiként — egy expedíciós hadsereg francia földre történő átszállításával számolt, miközben a tengeri uralmat hadászati méretekben is biztosítja, Németországot és szövetségeseit a tengerek felől lezárja, elreteszeli. A brit expedíciós hadseregnek Észak-Franciaországból kellett Németországba betörnie, együttműködésben a francia hadsereggel.

Az orosz haditerv volt a legegyszerűbb: a haderőt két részre „bontották” (Északnyugati-, és a Délnyugati Front), s a franciákkal történt szerződés értelmében a hadüzenettől számított 15 napon belül be kellett törniük Kelet-Poroszországba, megsemmisítve a német hadsereget, elfoglalva jelentős területeket. A Délnyugati Frontot az Osztrák-Magyar Monarchia támadó csapatai ellen tervezték, elsősorban védelemre alkalmazni.

Az Osztrák-Magyar Monarchia lényegében 6 hadsereg „kiállításával” számolt olyan megosztással, hogy az „A lépcső” (1., 3., 4. hadsereg) Oroszország ellen támad, jelentős területek elfoglalásával tehermentesíti a német frontot. A „Balkán hadseregcsoport” (5., 6. hadsereg) fő feladata Szerbia lerohanása volt. A „B lépcsőre” (2. hadsereg és a tartalékoknál felállított támogató csoport) hárult az a feladat, hogy Oroszország támadása esetén biztosítsa az „A lépcső” erőnövelését, amennyiben ez elmarad, a Szerbia elleni támadó hadműveletben vegyen részt.

A stratégiai célkitűzésekről összességében megállapítható, hogy valamennyi rövid idejű háború megvívásával számolt. Helytelenül értékelték az 1904–1905-ös orosz–japán háborút, az 1912–13-as Balkán-háborúkat — azokból „sorra” rossz következtetéseket vontak le. Bár intő jelek voltak korábban is, a mobilitásra, a hadműveleti mélységbe történő kijutásra, az áttörésre keskeny arcvonalon többszörösen

lépcsőzött felépítéssel, a tartalékok képzésére és az erősödésre még nem fordítottak kellő figyelmet. A szemben álló szövetségesek csupán az időre „koncentráltak”. Kísérletet tettek arra, hogy az ellenségnél rövidebb idő alatt hajtsák végre a rejtett mozgósítást, a hadászati-hadművelési szétbontakoztatást, a támadó csoportosítás felvételét. A támadó hadműveletet a „folyamatosan időhiánnyal küzdő” ellenséggel szemben megkerüléssel, átkarolással, a szárnyakról indított bekerítéssel tervezték, hangsúlyozva, hogy a háború sorsát „ilyen módon” már az első órákban (napokon, heteken) el lehet dönteni. A cél érdekében az egylépcsős hadművelési felépítés, a rövid idejű tűzcsapás, a vonal alakzat, a tűzharc, a lovas- és szuronyroham szinte valamennyi tervben kiemelt feladatként szerepelt.

A védelemre „senki nem fordított kellő figyelmet”, azt csupán ideiglenes jellegűnek tekintették; célja a támadásba történő állás feltételeinek a megteremtése volt.

A VILÁGHÁBORÚ ELSŐ RÉSZÉ

Az I. világháború, mint köztudott a hatalmi szövetségek hivatalos hadüzeneteivel (1914. július 28. – november 12.), az első hadműveletek megindításával elkezdődött. Október 29-ig Törökország is belépett a háborúba a Központi hatalmak szövetségeseiként, így a háború később a Közép-Keletre is áttért.

Az állásháború kialakulása

A világháború a németek támadó tevékenységének megkezdésével kitört. 1914. augusztus 02-án Luxemburgot elfoglalták. Az Északi hadseregek (1., 2., 3., 4., 5. német hadsereg) előretolt „Emmich-féle” hadművelési támadó csoportosítása (6 dandár, 1 nehéztüzér és 2 könnyűtüzér osztály, 3 lovashadosztály) 03-án betört Belgiumba. Miután a Maas folyó legjelentősebb átkelőhelyeit elfoglalták, augusztus 18-án (a módosított Schlieffen terv szerint) a főerők — Belgiumon keresztül — áttörtek Párizs irányába.

Közben az Osztrák-Magyar Monarchia csapatai augusztus 12-én támadó hadműveletet kezdeményeztek Szerbia ellen, amely augusztus végére „megtorpant”, annak felújítására szeptember 19-én, 20-án került sor. Azonban az november végére végleg elakadt.

A francia vezérkar észlelve a veszélyt, az Elzász-Lotaringiai csoportosítástól (1., 2., 3. francia hadsereg) erőket elvonva, azokat északra átcsoportosítva (amely augusztus 14-re befejeződött) augusztus 18-án támadó hadműveletet kezdeményezett (az 5., a 6., a 9. francia és az angol expedíciós hadsereg) a németek jobb szárnya ellen. A franciák észak felé támadva, északról megkerülve kívánták a német erőket bekeríteni és megsemmisíteni. Így történhetett meg,

hogy „nagymértékben” találkozó ütközetek bontakozzanak ki a francia–belga határtérségben, amelyből az együttműködési hiányosságok, a felkészületlenségek, a felszínes tervek „kapkodva” (megalapozott felderítés hiányában) történő végrehajtása stb. miatt a francia csapatok jelentős veszteségekkel kerültek ki. A kormány helytelenül értékelve a „stratégiai körülményeket” Bordeauxba menekült (augusztus végén, szeptember elején), továbbrontva az amúgy is nehéz hadászati helyzetet. A német vezérkar már-már „győzelmet kiáltott”, már-már eldöntöttnek hitte a háború kimenetét — „megfeledkezett” arról, hogy a francia főerők még nem semmisültek meg. A francia csoportosítások mozgó védelemre rendezkedtek be (elsősorban veszélyeztetett irányokban alkalmazták kitűnően a „mobil harccsoportjaikat”), s mindaddig késleltették az ellenség térnyerését, amíg azokat sikerült a Marne folyónál megállítani. Miután a német támadás elakadt, a német csapatok kezdtek védelemre áttérni...

Közben — „idő előtt” — augusztus 17-ről 18-ra Kelet-Poroszországban az oroszok támadó hadművelete teljes erővel kibontakozott, a 8. német hadsereg területek feladására kényszerült. Ezért a Nyugati Frontról csapatokat kellett elvonni az orosz támadó hadművelet megállítására, amely végül is a tannenbergi csatában, augusztus 23–31-e között sikerült. A Nyugati Fronton a németek a támadást nem állították le, inkább lemondtak Párizs megkerüléséről s a nyugati hadsereg-csoportosításnak Párizs kizárásával déli és délkeleti irányba történő támadás felújítására adtak parancsot. A csapatok ki is jutottak Párizs „előterébe”, de ott „elakadtak” (szeptember közepére)...

Galíciában (augusztusban) az osztrák–magyar hadseregek (1., 4. hadsereg) támadtak, találkozó ütközetek bontakoztak ki, amelyek végül is a támadások leállításával végződtek. Egyik félnek sem sikerült döntő fölényt elérni, a kezdeti sikereket kihasználni, a győzelmet kivívni — állóháború alakult ki.

1914. augusztus végére, szeptember elejére tehát lezajlott a háború első szakasza, amelyben egyik szövetség sem tudott jelentős sikereket felmutatni. A főerők szétverése nem valósult meg, az ellenfelek — a nagy személyi és anyagi veszteségek, pusztítások ellenére — még igen jelentős tartalékokkal rendelkeztek.

Szeptember 05-re a francia vezérkar felállította a „sietve toborzott” 6. hadsereget s Párizs térségéből a német főerők legyengült jobb szárnyára csapást mért. A sikereket kihasználva valamennyi szövetséges hadsereg — a Marne folyó térségében — felújította a támadást („marnei-csata” néven ismert). A német csapatok jelentős veszteségek elszenvedése után szeptember 09-től megkezdték a visszavonulást az Aisne és a Vesle folyók túlsó partjára, valamint a Verdun körüli dombokra. 13-án viszont a németek tüzérségi tűzcsapásokkal, lovasrohamokkal felújították a támadást a franciák szárnyai ellen, s bár az átkaroló hadműveletek sikerrel zárultak, áttörték a franciák és britek első vonalait is, friss erők bevetéseinek hiánya miatt az „antant vezérkarnak” sikerült lezárni a veszélyezte-

tett szárnyakat. Ezt követően a szerepek felcserélődtek s minden újra megismétlődött. A sok-sok támadó és átkaroló hadműveleti kísérlet eredménytelenül végződött, s mind addig folytatódott, amíg a szövetséges csapatok ki nem jutottak az Északi-tenger partjáiig. Év végére a tengertől szinte a svájci határig összefüggő, zárt arcvonal alakult ki, amelyet kisebb-nagyobb módosításokkal, drótakadályokkal és lövészárkok kiépítésével, majd azok erősítésével (rendszerivel) tettek igazán „merevvé”. A németek első (október 20-tól), majd második (november 20-tól) flandriai nagy támadó hadművelete Ypen körzetében sem járt sikerrel, így az arcvonal nyugaton, decemberre végleg megszilárdult. Az uralkodó körök, a kormányok, a politikusok, a katonai parancsnokok megrettenve vették tudomásul a „patt helyzetet” — a beígért győzelmek elmaradtak, s olyan tények állandósultak, amelyek kedvező megoldására remény sem mutatkozott rövid távon...

A Keleti-Fronton az „A lépcső” (a németek 11. hadseregével) a Duklai-hágón át Lemberg irányába támadt augusztus közepétől, de ugyanúgy, mint Szerbiában, a támadás itt is elakadt. Sőt, az orosz hadsereg ellentámadása miatt Galíciát és Bukovinát ki kellett üríteni, s majd csak a limanovai csatában (december 5–17) sikerült az orosz támadó ékeket megállítani. Ugyan még karácsonyig folytak „kisebb méretű” harctevékenységek, a hónap végére a front itt is megmerevedett.

A repülőcsapatok szervezése

Amikor kitört az I. világháború, az igen kevés számú (szervezetszerű) repülő alegységek részére (amelyek a szárazföldi hadtestek alárendeltségébe voltak kezdetben beosztva) a frontvonal közelébe történő áttelepülésre, néhányuknak viszont a kiképzés meggyorsítására adtak parancsot. Mivel a repülőgépek túlnyomó többségén még fegyver sem volt beépítve, egy-egy repülőgépnek a harcterek feletti megjelenése „igazi látványosságnak” számított. Ezidőben a repülőket a szárazföldi parancsnokok olyan felesleges személyeknek, szervezeteknek technikai eszközöknek tartották (a szemlélet majd csak a világháború vége felé változott meg), amelyekért ugyan felelősséget kell vállalni, de csak „szükséges rosszként” növelik a gondokat — mondogatták... A pilóták rendszeresen (harci helyzetben) megfigyelték a harctereket, postai küldeményeket továbbítottak, magas rendfokozatú parancsnokokat és törzstiszteket szállítottak a veszélyeztetett frontvonal-szakaszokra. Különösen a Keleti frontra vezényelt két német repülőszázad pilótái csodálkoztak azon, hogy mélyen az orosz légtérben egy-egy (francia típusú) repülőgéppel azért lehetett a levegőben találkozni.

Még 1914. karácsonyán is a „lovagiasság szabályai” uralkodtak a levegőben.

Később a szervezetszerű repülőalegységek részére hol felderítésre, hol futár feladatokra, hol pedig tüzérségi tűz megfigyelésére, helyesbítésére, az ellenség állásairól térképek, vázlatok, leírások készítésére adtak parancsot. Viszont azért,

hogyan az ellenség repülőgépeit (pilótáit) az említettekben megakadályozzák, külön gépszemélyzeteket, repülőgép-párokat különítettek ki. Ez utóbbira azért volt szükség, mert ebben az időben a szárazföldi (a haditengerészeti) csapatok még nem rendelkeztek megfelelő védelmet biztosító, szervezetszerű légvédelmi csapatokkal, légvédelmi tüzéreszközökkel. A támadó illetve a frontvonalakon átrepülő léghajókat, repülőgépeket célszerűbbnek látszott a levegőben a saját repülőgépekkel visszafordulásra kényszeríteni vagy elpusztítani. Így a repülőgépeken a kezdeti próbálkozások után puskát, géppuskát, majd állványra szerelhető mozgatható géppuskát rendszeresítettek — ez utóbbit már külön a lövész kezelte. Bizonyára ez is, a feladatok különbözőségei is, a kor technikai színvonala valamint több egyéb tényező járult még ahhoz, hogy megkezdődhessen a repülőgépek katonai feladatok teljesítésére (a háborús igényekre) való tervszerű átépítése.

Már 1914. szeptember-október hónapokban a régi, elavult repülőgépek többségét a háttérbe helyezték és postaszolgálatra, futár feladatokra alkalmazták a saját terület felett. Az új repülőgépeken viszont a személyzet elhelyezését úgy alakították ki, hogy a lövész elöl, vagy a pilóta mellett ülhesse — később azonban (hátról) külön kabint alakítottak ki számára a jobb tüzelési lehetőségek miatt. A lövészeket szinte valamennyi újonnan gyártott repülőgépen alkalmazták (függetlenül a „kapott” harc feladattól...).

A német felderítő, vadász- és bombázórepülést végrehajtó repülőgépek elleni támadást például tololégszaváros repülőgépekkel oldották meg az angolok és a franciák azért, hogy az állványra rögzített géppuskának szabad pártázási lehetőséget biztosítsanak. A német repülőgépek azonban gyorsan kitalálták az ellenszert — a szövetségesek lomha, lassú repülőgépei elöl az egyfedelű, új repülőgépeikkel gyorsítással manővereztek el.

A harc megvívása tehát a légtérre is kiterjedt, jelentősége fokozatosan nőtt. Ez megmutatkozott a később legyártott vadászrepülőgépek számának rohamos növelésében is, hiszen az I. világháború második felétől már a számuk az összes legyártott repülőgép mennyiségének 35–40%-át is elérte.

1914 végére tehát szervezetszerűen felállították a felderítő-, a szállító-, a bombázó-, a vadászrepülő-csapatokat. A légi harcok rendszeressé váltak, megvívásuk a nappali időszakra korlátozódott — méretei kiszélesedtek. A légi harc megvívására rákényszerültek a felderítést végrehajtó fegyvertelen gépszemélyzetek is, a bombázásra küldött repülőgép-személyzetek, a légi futár feladatokat vagy a harcterület légi megfigyelését végrehajtották. Igaz, a légi harcok még csak spontán, a véletlenszerű találkozások eredményeképpen bontakoztak ki. Megállapítható azonban, hogy a „repülőgépek jelenléte” — mint említésre került — még újdonságnak számított. Azonban gyakran a szárazföldi parancsnokok a frontvonalak helyzetéről vagy a felvonuló (az előremozgásban lévő) ellenséges csapatokról szóló, pilóták által írt jelentéseket el sem hitték, azokat bármilyen nagy is volt az értékük — a vezérkarok felé nem is továbbították.

A „patt helyzetre” tehát, az állóháború bekövetkezésére senki nem készült fel, az megrendítően hatott mindkét szövetség vezetőire...

Az anyagcsaták kimenetele

1914. végére nyilvánossá vált, hogy „döntő csatákkal”, lovas és szuronyrohamokkal, átkaroló hadműveletekkel, százezres embertömegek bevetésével sem lehet a győzelmet az egyre nagyobb számban rendszeresített tüzérségi tüzerszközök és géppuskák ellen megnyerni.

Új hadművelési és harcrendi elemek is keletkeztek: összefüggő állásrendszerek; merev, többsoros arcvonalak, lövészárkok rendszerei és az azokban, azokból folytatott tűzharcok; tüzérség tűzcsapásai, tűzhengerei; repülőterek, új repülőszervezetek; hadművelési és harcászati tartalékok álláskörletei... A vezérkarok hirtelen szembe találtak (és adósak is maradtak) több jelentős, a harcászati és hadművelési sikerek (harcok, hadműveletek) kimenetelét eldöntő kérdések megválaszolásával:

- hogyan növelhető a védelem állóképessége, szilárdsága több százezres „katonatömegek” állomásoztatása nélkül?
- a védelem rohamosan növekvő tűzerejét, pusztítóképességét hogyan, milyen eszközökkel lehet leküzdeni?
- milyen módszerekkel és eszközökkel lehetséges a védelem harcászati mélységének az áttörése, a főerők jelentős részének a megsemmisítése?
- mivel és hogyan lehetséges a hadművelési és hadászati mélységbe történő kijutást a jövőben biztosítani?
- bekeríthető-e egyáltalán az ellenség főcsoportosítása... stb?

A szárazföldi hadműveletek

A „világ elkeseredve vette tudomásul”, hogy a háború méretei 1915-ben egyre inkább növekednek. Bulgária a Központi-hatalmak (1915. október), Olaszország az Antant-hatalmak oldalán (1915. május 23.) belépett a háborúba — újabb arcvonalak alakultak ki. Kezdetét vette az isonzói csaták „véget nem érő”, évekig tartó eredménytelen sorozata, amely a katonák „tömegmészárlásairól” vált hírhedtté...

Oroszország felfokozódott aktivitása miatt a háború súlypontja a Keleti Frontra tevődött át. A Nyugati Fronton is történtek azonban továbbra is áttörési kísérletek, azok közül az 1915. szeptemberi-októberi „nagy antant támadó hadművelet” emelkedett ki (Champaque és Artois körzetében) a kegyetlenségével, az óriási veszteségek „elkönyvelésével”...

A csapatoknál számtalan újdonság „keletkezett”. Rendszeresítették a kézi-gránátot, nőtt a géppuskák és gépágyúk száma, az aknavetők, tarackok mennyisége, kötelék légi harcokat lehetett megfigyelni „olykor”, megjelent a harci gáz.

Újdonságként jelentkezett az, hogy a gyalogságnál megjelent támadásban a hullám harcrend, védelemben a több tíz kilométeres mélységi védelem. Szűkítették (a lövegek 1 km-en történő „sűrítésével”) az áttörés sáv szélességét; a tüzérségi tüzelőkészítés idejét több napra meghosszabbították... Bár jelentős nagyságrendű erőfölényt alakítottak ki áttöréskor, továbbra sem tudták megoldani az ellenség tüzérségének lefogását, a tartalékok pusztítását, a roham tüzérségi tűztámogatásának folytatását a csapatok mélységbe történő támadásának tűzkíséréssel, a „senki földjén” való gyors átjutást, a hadművelleti szintű bekerítést...

1915. a Központi-hatalmak Keleti Fronton történő állandó támadó harctevékenységeinek a színtere. A megkezdett általános támadó hadművellet eredményeként Gorlice és Tarnov között át is törték a frontot, először jutottak ki a harcászati mélységbe, de a „réseken” még sem sikerült (a vezetés felkészületlensége, az együttműködési hiányosságok és más vezetési-irányítási problémák miatt) tartalékokat, frissen feltöltött csapatokat átadni, nem sikerült átkaroló hadműveletekkel az orosz főerőket megsemmisíteni. Az orosz haderőnek viszont sikerült terepszakaszról-tereszakaszra 330-350 km mélyen visszavonulni, Riga-Drinszk-Pinszk-Dubno-Tarnopol térségében az arcvonalat ismét megszilárdítani. Ezt követően a fronton „hadművelleti szünet” állt be. A támadás eredményeként az osztrák-magyar csapatok június 22-én elfoglalták Lemberget, a november 24-i és 25-i pristinai csata eredményeként pedig végleg elfoglalták egész Szerbiát.

Az 1916-os év további jelentős változásokat hozott a hadművelleti művészetben és a harcászathoz. Fokozódott a nehéz tüzérségek, a repülőcsapatok, a műszaki alakulatok szerepe és jelentősége. Jobb lett az együttműködés szervezése, kísérletek történtek a csapatok mobilitásának növelésére.

1916. január-február hónapokban az első jelentős támadó hadműveletet a Központi-hatalmak kezdeményezték a Nyugati Fronton, Verdun térségében. A harcok változó hevességgel zajlottak s közel 10 hónapig tartottak. A 20-30-50 km-es elfoglalt területekkel szemben a veszteségek addig soha nem látott méreteket öltöttek. A jelentős számú technikai eszköz megsemmisülése mellett a németek 320-340 ezer katonát, a francia csapatok 360-380 ezer katonát vesztek. Június végén, július elején viszont az Antant-hatalmak kezdeményezték általános támadást a Somme folyónál a német védőövek felszámolására (a harcok itt novemberig húzódtak el) valamint a Verdun-i „német nyomás enyhítésére”. Az eredmények hasonlóan katasztrofálisak voltak. Az itt nyert 10x40 km-es földterülettel szemben (ez időre a németek a Verdun körül elfoglalt területeket már kiürítették) az angol-francia csapatok összesen 800-920 ezer főt, a német csapatok 530-540 ezer főt veszítettek!..

A hadműveletekben „több újdonság is szerepelt”. A tüzérő növekedése miatt általánossá váltak a három zászlóaljjas ezredek (korábban egy ezredbe 4–5 zászlóaljat szerveztek), a támadást több lépcsőben, több hullámban hajtották végre, egy kilométerre 70–80 löveget „telepítettek” az áttöréshez, először alkalmazták az angolok által gyártott Mark-I. típusú tankokat. A legjelentősebb „kísérlet” viszont a Keleti hadszíntéren történt.

1916. június 04-én kezdődött a „Bruszilov-támadás”: a Délnyugati Front a mai Luck és Csernovci közötti 400 km szélességű területen egy időben, több arcvonalszakaszon támad s kísérelt meg áttörést, amely eredménye az lett, hogy 11 áttörési szakaszon közel félmillió katona zúdult a német és osztrák-magyar védelmi vonalak mélységébe. A németek és a „monarchia” kapkodva „dobtak át” csapatokat a Keleti Frontra a támadás megállítására, amelyet végül is november elejére sikerült „stabilizálni”. Az orosz hadvezetés viszont tartalékok hiányában a támadást felújítani nem tudta, sőt, a demoralizált csapatai miatt azonos méretű hadművelet végrehajtásáról végleg le is mondott. Meglepő, hogy a kísérlet (vagyis: több arcvonalszakaszon, 300–400 km-es szélességben, közel azonos erővel egyidejű támadás végrehajtása) megismétlésére majd csak a II. világháborúban került ismét sor.

Közben Románia úgy értékelte a stratégiai helyzetet, hogy kedvező feltételek jöttek létre „Nagy Románia” létrehozására, ezért belépett az Antant-hatalmak oldalán a háborúba. Erdélyben azonnal támadást is indított a „monarchia csoportosítása” ellen. Az igen nagy veszteségek elszenvedését követően a támadás rövid időn belül összeomlott. Az arcvonalak év végére itt is megszilárdultak.

A repülőcsapatok tevékenysége

1915. év elején a felderítő-, a bombázó- és a vadászfeladatokra kikülönített repülőgépeket „egyes gépként”, de már kisebb kötelékekben (repülőgép-párokban, rajokban) „határozott célokkal” bevetették, azok a harcoló felek hadseregeiben egyre nagyobb számban jelentek meg. Új repülőgépekkel látták el a repülőal egységeket, az elavult repülőgépeket egyre nagyobb számban használták fel arra, hogy földközeli repülésben megközelítve az ellenséges lövészárkokat, kis-méretű bombákkal okozzanak veszteséget az élőerőben.

Franciaország rendszeresítette a kétfedelű Nieuport vadászrepülőgépet, amelynél a géppuskát a felső szárnyra helyezték el — az a légcsvár felett tüzelt. A géppuska bonyolult kezelése és gyakori meghibásodása miatt a légi harcban a vadászrepülőgép nem vált be, így továbbfejlesztett változatát, a Morane-Saulnier N., majd az „L” típusú kezdtek el nagy sorozatban gyártani. Az egyfedelű Morane vadászrepülőgépet 80 LE-s motorral szerelték fel (a sorozatgyártást 1914. végétől sikerült megkezdeni), a maximális sebessége a 150 km/h-t

elérte. Az MS-6N típusnak már a géppuskáját a motor főtengelyével párhuzamosan szerelték, így az a légcsavarkörön belül tüzelt. Hogy a puha rézlövedékek ne tegyenek kárt a légcsavarban, a légcsavarlapátokat belülről acéllemezzel borították. Ezek a vadászrepülőgépek a Nyugati Fronton súlyos veszteségeket okoztak a német repülőknél, azokat szinte megtizedelték. A légifölényt először sikerült január, február és március hónapokban Champagne térségében az „antant” repülőinek kivívni. A német repülő veszteségei olyan súlyosak voltak, hogy több hónapra kénytelenek voltak az említett arcvonalszakaszok felett minden légi tevékenységet beszüntetni.

Az erőviszonyok akkor változtak meg, amikor 1915. április hónapban a németek kezére került egy francia vadászrepülőgép. Ezt gyorsan leutánozták s kibocsátották már a nyáron a 80 LE-s, 130 km/h maximális sebességre képes (csúcsmagasság 3000 m, hatótávolság 220–250 km, fegyverzete 1 db 7,7 mm-es szinkrongéppuska) Fokker egyfedelű vadászrepülőgépet, amelyet később 100 LE-s motorral szereltek, így 140 km/h-ra növelték a sebességét. A közel azonos repülőharcászati jellemzőkkel rendelkező többi vadászrepülőgéppel elkeseredett légi harcokat vívtak.

A német vadászrepülő a légiharcokban kitűntek nagy eredményességükkel, sőt, 1915. év utolsó hónapjaiban ki is vívták a légifölényt úgy a Nyugati, mint a Keleti Fronton. Ennek titka a légcsvár körsíkján belül tüzelő, szinkron géppuska volt. A szövetségesek rákényszerültek ellenük géppárok vagy az 1–2 repülőrajból álló kis kötelékek harci alkalmazására, azonban a kialakult légi helyzetet csak állandósítani tudták, megváltoztatni nem. Még egyesítették ugyan repülőerőiket (közös parancsnokság felállításával is kísérleteztek), a németek minőségi fölénye végleg döntött – év végén a légifölény még mindig a németek birtokába maradt. Egyre gyakrabban alakultak ki kötelék légi harcok, de azokból a német repülőkerültek ki győztesen.

1916. év elején új, „igazi” felderítő-, bombázó- és vadászrepülőgépek jelentek meg a harcoló feleknél. A repülőgépek kibocsátása mennyiségileg rohamos mértékben növekedett, azok fokozatosan tökéletesedtek. A legtöbb vadászrepülőgépet már ellátták 2 db fedélzeti tüzérfegyverrel, sőt a harcterület megfigyelésére bevetett felderítőrepülőgépek egyes típusaira 1916. végén néha híradóeszközöket is telepítettek.

A szervezeti keretek állandósultak, a repülőkötelékek (géppárok, rajok, századok...) harci alkalmazásához egyes alapelveket már tisztáztak ill. rögzítettek. A bombázó- és felderítőrepülőgépekre 1–2 géppuskát védőfegyverként már felszereltek. Az új repülőgépek sebessége 150–160 km/h-ra nőtt, a csúcsmagasság 3500–4000 m-t elérte. Megkezdődött rendszeresen a harci alkalmazás raj, század kötelékekben is.

Megjelentek a harcterek fölött a 400–600 kg-os bombateher szállítására képes, kettő vagy több motorral szerelt bombázórepülőgépek. A törekvés arra irányult, hogy a pusztító- képességet fokozzák, ezért egyre több és súlyosabb bombát kívántak a repülőgépekre elhelyezni. Ehhez viszont erősebb repülőgépmotorokra, nagyobb sárkányszerkezetekre volt szükség. Ezért az egyre nagyobb méretű, úgynevezett nehézbombázó-repülőgépek építésébe is belekezdtek.

A németek elkészítették a Siemens-Schucker R I.-et, majd az R.-VIII.-at valamint a Zeppelin-R. nehézbombázót. A Zeppelin-R. I. kezdeti példányai 24, majd a később legyártottak 28 m-es fesztávolsággal, a 2x260 LE-s motorjukkal, 1,8 t-a bombaheliséjükkel tűntek ki. A repülőgép üres súlya 2,7 tonna volt, maximális sebessége 140 km/h, 600–800 km-es hatósugárral rendelkezett. Az oroszok az Ilja Muromec R. SZ. nehézbombázókat, az olaszok a Capronikat, az angolok a Hadley-Pega nehézbombázókat gyártották. De összesen ezekből a superbombázókból csupán 50–55 db volt bevethető az I. világháború végéig. Bár időközönként bevetették őket, azokat egyre-másra katasztrófák sújtották s már lassúságuk miatt sem váltak be. Így gyártásukat fokozatosan meg is szüntették.

A németek 1200, az angol–francia csapatok 2000 repülőgépet vontak össze 1916. első hónapjaira a Nyugati hadszíntéren. Verdun elleni támadáshoz a németek először alkalmaztak tervszerűen viszonylag nagy repülőerőket. A német repülőcsapatok továbbra is megtartották a légifölényt a Nyugati Fronton, de az elbizakodottság és az ellenfél lebecsülése rövidesen megbosszulta magát.

A franciák megerősítették rövid idő alatt a szárazföldi csapataikat, a repülőgépeik számát továbbnövelték. A repülő századaik felét harccsoportba vonták össze (a harccsoportba a felderítő-, a vadász- és a bombázó-repülőerők tartoztak), azok gerincét az új Nieuport 16–C, szinkron géppuskával szerelt vadászrepülőgép képezte. Fegyverzete a Fokker E–I. fegyverzetével volt azonos, de jobb fordulékonyssággal rendelkezett.

A légi harcokat 1916. tavaszán néha már tervszerűen vívták meg a vadászrepülőrajokkal és -századokkal. Az angol és francia repülők rendszeresen kikerülték a németek őrző vadászrepülő századaikat és ezredeit, a zártrendszerű áttörték, a riasztott német vadászrepülőgép-párokat és a saját repülőtereikre leszállást végrehajtó bombázórepülőgépek egy részét állandóan megtámadták ill. lelőtték. A német repülőterekre bombázórepülő osztagaikkal és századaikkal is érzékeny légicsapásokat mértek. Így a németek a légifölényt 1916. nyarán elvesztették, az erőviszonyok ismét kiegyenlítődték.

A franciák a „verduni harcokban” további új vadászrepülőgép típust is bevetettek. A Nieuport 17CI vadászrepülőgépük már másfél fedelű, nagy fordulékonyságú, stabil repülőgép volt. A németek az Albatros-D. II-V. vadászrepülőgéppel válaszoltak. Ez repülési jellemzőit tekintve azonosságot mutatott a

francia vadászrepülőgéppel, viszont mivel kétfedelűre építették, fordulékonyasága kissé jobb volt. Eltért még abban is, hogy kabinját páncélozták.

A németek 1916. nyarára már több, korszerűbb beépített tüzérfegyverrel rendelkező vadászrepülőgéppel rendelkeztek, mint a szövetségesek, de a Nyugati Fronton ezeknek csak kis részét vonták össze. Komoly riadalmat okozott a Vickers által 1916. eleje óta gyártott legújabb háromfedelű Fokker vadászrepülőgép is a nagy sebességével és erős fordulékonyaságával, fegyverzetével továbbá a 245 lóerős Maybach motorokkal szerelt Gigant nehézbombázó prototípusa.

A hadviselő felek megfeszített erővel folytatták a gyártást. A nyári hónapok más szempontból is jelentős változásokat hoztak. Talán a leglényegesebb az volt, hogy ez időre az angol és francia hadiipar „teljesítménye” már elérte, néhány haditechnikai eszköz vonatkozásában viszont túlszárnyalta a Központi-hatalmakét.

Július 1-jén megkezdődött a Somme folyónál az Antant támadó hadművelete — megkezdődött az angolok és a franciák által összevont 300, a németek által összevont 110 repülőgép között a légi harc. A szövetségesek egyre több, folyamatosan pótolta és bevetett német repülőgépet semmisítettek meg; kezdetben rövidebb, majd később egyre hosszabb időszakra kivívták a harcászati légifölényt. Ehhez nemcsak repülőgépeik mennyisége járult hozzá, hanem a harci alkalmazás megváltoztatása, a németeknél jobb, körültekintőbb központosított vezetés valamint a szervezeti keretek megújítása is. Első ízben alkalmaztak például a támadó hadműveletekbe híradó berendezésekkel felszerelt repülőgépeket (az R.E.8. módosított változatait), amelyek segítségével az első lépcsőben lévő szárazföldi csapatokkal a „kötetlen stabil összeköttetést” a harcokban biztosítani tudták.

A szárazföldi csapatok légi támogatására ez időre az angol és francia hadvezetés egyre nagyobb figyelmet fordított. A bombázórepülőgépek már nemcsak a lövészárkokban lévő élőerő pusztítását szabták harcfeladatként, hanem azoknak a harcászati-, majd hadműveleti mélységben is légicsapásokat kellett mérniük az ellenség városaira, közlekedési útvonalaira, összpontosítási körleteire — néha éjszaka és néha már vadászkíséret mellett. Az ellenség védelmének áttörésére a hadtestek a saját repülőosztagaikat is bevetették azzal a harcfeladattal, hogy fogják le bombacsapásokkal, gépágyú ill. géppuskatűzzel az ellenség élőerőjét a lövészárkokban, semmisítsék meg azok tüzérfegyvereit a roham időszakában.

A légifölény kivívása lehetővé tette az „antant” számára, hogy mintegy 298 célpontra 17 600 db, 5-, 10-, 50 és 100 kg-os bombát dobhassanak, s ezzel jelentősen meggyengítsék az ellenfelet. A németek kapkodva dobálták át az orosz hadszíntérről a repülő alegységeiket és egységeiket. Mivel összezsúfolódtak az előkészítetlen repülőtereiken, azokra a szövetségesek érzékeny légicsapásokat mértek.

1916. végére a Nyugati Fronton az Antant-hatalmak légifölénye stabilizálódott. A Keleti Fronton sem volt jobb a helyzet, a Központi-hatalmak repülői ott is veszteségeket szenvedtek, ott is „hátrányba” kerültek.

A német repülőerők harcértéke év végére tehát ismét teljes mélypontra zuhant. Ezért új fegyverkezési programot dolgoztak ki; a repülőgépek gyártását háromszorosára kívánták növelni. A német repülőcsapatok újjászervezését ehhez 1916. őszén megkezdték, 1917. közepére befejezték. A repülőcsapatokat véglegesen a Hadsereg Főparancsnokság alárendeltségébe utalták azzal a „megszorítással”, hogy a német vezérkar szükség esetén azok bevetését a következő évtől önállóan is elrendelheti.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- [1] A háborúk világtörténete. (Katonai újdonságok, amelyek megváltoztatták a történelem menetét. The World Atlas of Warfare. Military Innovations that Changed the Course of History. C: Mitchell Beazley Publishers, 1988.) Regens Publishing Services Ltd. Hongkong. Corvina, Budapest.
- [2] A. I. Pokriskin: Háborús égbolt. Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest, 1972.
- [3] Alain Guerin: A sűrű tábornok. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1969.
- [4] A második világháború képei I.-II. kötet. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1977.
- [5] A második világháború története 1939–1945. III.-VIII. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1977–1980.
- [6] A szovjet légierő története a Nagy Honvédó Háborúban. Tankönyv. ZMKA. Budapest, 1978.
- [7] A technika fejlődése. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1966.
- [8] Az egyetemes és magyar hadművészet fejlődése az ókortól napjainkig. Tankönyv. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1986.
- [9] Az első világháború és a forradalmak képekben. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1977.
- [10] A. W. F. Hallgarten: Das Wettrüsten (A fegyverkezési verseny története). Hamlyn, London–New York–Sydney–Toronto: 1968. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1975.
- [11] A. Wissmann: A repülés története. Táncsics Könyvkiadó, Budapest, 1966.
- [12] Bacsó János: Ami a kulisszák mögött történt. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1973.
- [13] Bimbó József: A légierő a háborúban. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1973.
- [14] Bujtás László: Hogyan történt. (Horthy István repülő főhadnagy és kora.) Média Kiadó, Budapest, 1989.
- [15] Carl von Clausewitz: A háborúról I.-II. kötet. (Részletek. Fordítás) ZMKA, 1973.
- [16] Chaz Bowyer: The age of the biplane. Hamlyn. London–New York–Sydney–Toronto, 1981.
- [17] Csanádi–Nagyvárad–Winkler: A magyar repülés története. Műszaki Könyvkiadó. Budapest, 1974.
- [18] Hadászat. Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest, 1964.
- [19] Haditechnika 1974. Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest, 1974.